

העליה החלוצית מצפון אמריקה בראשית שנות ה-30

עלייתם של כמה מאות יוצאי אמריקה בראשית שנות ה-30 היא אפיוודה שולית בתולדות היישוב. אף בתולדות העליה האמריקנית הם מוזכרים – אם בכלל – במספר שורות בלבד, וגם אז לא תמיד לשבח. בחלקה הגדול היתה זאת עליה בלתי מסודרת, ללא ארגון וללא טיפול נאות, לא בשלבי התארגנותה בחוץ לארץ ולא בשלבי קליטתה בארץ. סופה נראה ככשלון: רוב העולים לא נקלטו וחזרו כלעומת שבאו. בכל זאת נראה שגם הם תרמו תרומה משלהם: מנסיונם למדו אלה שעלו אחריהם. זאת ועוד, היו שנקלטו בארץ, השתתפו בבנייה והשתלבו בחברה היישובית. כך הם היו לחוליה נוספת בעליה מאמריקה, הנמשכת בהתמדה עוד מראשית ההתיישבות הציונית, ואשר הביאה במרוצת השנים להתהוות ציבור של ישראלים ממוצא אמריקני, שאת מספרם היום מעריכים בין 50,000 ל-70,000 נפש.¹

ראשוני העולים מאמריקה הגיעו ארצה עוד באמצע המאה הי"ט, כאשר הקונסול האמריקני בירושלים וורדר קרסון (Warder Cresson) התגייר, שינה את שמו למיכאל בעוז ישראל, ויסד יישוב בשם "כרם אלהים" (God's Vineyard) בחוצות העיר.² נסיון נוסף נעשה על-ידי צעיר בשם שמעון ברמן, שבי-1871 ייסד בקירבת יפו את החברה ליישוב ארץ הקודש (Holy Land Settlement Society). חברה זאת התפתחה ליישוב שיתופי – 40 שנה לפני ייסוד דגניה – שבשיאו מנה יותר ממאה חברים. הנסיון הוכשל בעיקר בגלל קנאי ירושלים, שהכריזו חרם על ברמן, וכך השפיעו על רוב חברי היישוב לעזוב. ברמן עצמו כתב ספר על תלאותיו, שהגיע לידי חלוצי ביל"ו ותרם לגיבוש חזונם להקים בארץ יישוב חקלאי שיתופי.³ משערים שעד סוף המאה

1. *Negev Newsletter*, Association of Americans and Canadians in Israel, Southern Region, July 1990, p.5.

2. Yaacov Morris, *On the Soil of Israel, The Story of Americans and Canadians in Agriculture*, Tel Aviv Association of Americans and Canadians in Israel, p. 15. (להלן: מוריס) Tel-Aviv 1965.

3. מוריס, עמ' 15-17.

Pinchas E. Lapide, *A Century of U.S. Aliya*, Association of Americans and Canadians in Israel, Jerusalem 1961 (להלן: לפיד) pp. 39-42.

הי"ט עלו מאמריקה כמה אלפי איש. הם היו בין מייסדי חדרה, ראש-פינה וגדרה. ב-1889 יצאו 40 תלמידי ישיבה ממוצא אמריקני את ירושלים כדי להתיישב במושבות.⁴

הרוב הגדול של "אמריקנים" אלה היו ילידי אירופה. ברם, חלקם של ילידי אמריקה עלה בהתמדה במשך השנים. על פי הנתונים שבנמצא היו בשנת 1898 רק 9% מבין עולי ארצות-הברית גם ילידי ארץ זו, אך הם היוו 21% אחוז ב-1921, וערב מלחמת העולם השנייה הגיע חלקם ל-55%. זאת ועוד, גם מבין אלה שלא נולדו באמריקה היו רבים שהתחנכו בה או שהספיקו לספוג מרוחה ומתרבותה במשך שנות שהותם. יש ראיות לכך שרוב רובם של העולים היו בעלי אזרחות אמריקנית, דבר המעיד על שהות באמריקה במשך חמש שנים לפחות.⁵

ב-1905 נוסדה בניו-יורק לראשונה הסתדרות "החלוץ", שעל מייסדיה נמנה אליעזר יפה, שב-1908 הקים ארגון בשם "האיכר הצעיר". 12 חברי הארגון התחילו ללמוד חקלאות והתכוננו לעליה. מתוכם עלו בסופו של דבר רק יפה ועוד שלושה, ביניהם בערלה קליי, שרכש נסיון חקלאי בקליפורניה. הוא נהרג כעבור מספר שנים בהתקפה על המושבה מלחמיה.⁶ ב-1912 חתם יפה עם ד"ר א' רופין על הסכם לחכירת חלק מקרקעות חוות כנרת על-ידי הפועלים, בדומה להסכם שנחתם עוד קודם לכן על-ידי מייסדי דגניה. חלוצי "האיכר הצעיר", שאליהם הצטרפו עוד 25 פועלים, סיימו את השנה עם גרעון קטן, בעיקר בגלל האיכות הירודה של האדמות. מסקנותיו של יפה מהנסיון הזה היו שונות בתכלית מאלה של אנשי דגניה – הם הביאו אותו להגות את הרעיון של מושב העובדים.⁷ בין מפעלי ההתיישבות החקלאיים הראשונים מאמריקה יש להזכיר עוד את הקואופרטיב "ניו-יורק אחוזה א" שהוקם ב-1912, ושחבריו היו אחר כך בין מייסדי רעננה,⁸ וכמו כן את המושב אביחיל שהוקם בשנים 1927–1932 על-ידי משוחררי הגדוד העברי.⁹ בשנת 1932 העריכה מחלקת המדינה של ממשלת

4. מוריס, עמ' 17–18.

5. לפיד, עמ' 26. על הקשיים בקביעת הזהות ה"אמריקנית" של העולים על פי רשומות מוסדות היישוב וממשלת המנדט, ראה שם, עמ' 25–28, 137–138.

6. David Yaroslavsky, "Links in the Chain", in: *Pioneers from America – 75 Years of Hechalutz, 1905–1980*, Tel Aviv: Bogrei Hechalutz America, Tel-Aviv 1981 (להלן: ירוסלבסקי) pp. 36–38. Originally printed in: *Hechalutz* (New York), Vol. II, No. 1, (January 1934) pp. 9–11.

7. מוריס, עמ' 21; וראה גם: י' זרובבל, י' בן-צבי, א' חאשין (עורכים), *יזכור, זום אנדענקען פון די געפאלענע ועכטער און ארכייטער אין ארץ ישראל*, ניו-יורק תרע"ז (1916), עמ' 95–102.

8. מוריס, עמ' 20–23; ירוסלבסקי, עמ' 37–38.

9. S.L.A., "New York Ahuza Aleph" in: *Pioneers from America*, p. 45.

9. מוריס, עמ' 24–38.

ארצות־הברית, שמשפך האזרחים האמריקנים בארץ הוא 3,313. מספר זה אינו כולל את אלה שאומנם עלו מארצות־הברית, אך לא היו אזרחים אמריקנים או שאזרחותם בטלה מסיבות שונות, וכמובן שגם לא את העולים מקנדה.¹⁰ העליה החלוצית בראשית שנות ה־30 שונה מהעליות שקדמו לה מכמה בחינות. ראשית, בזמן שהעולים שתוארו לעיל היו כמעט כולם ילידי אירופה, שלדידם אמריקה היתה תחנת ביניים בדרך לארץ, הלך וגדל חלקם של ילידי אמריקה בין חלוצי שנות ה־30, עד שהם היו לרוב. לפי חוזר של "החלוץ" משנת 1934 נולדו באמריקה 60% מבין 350 חברי הארגון, ו־20% גדלו שם מילדותם.¹¹ סימן היכר נוסף הוא המניעים שתרמו להחלטה לעלות: מאורעות תרפ"ט מחד גיסא והשפל הכלכלי הגדול בארצות־הברית מאידך גיסא. מאורעות תרפ"ט נתקבלו על ידי חברי תנועות הנוער הציוניות כאתגר שתבע תגובה. את השפעתם על "השומר הצעיר" מתאר שמואל בן־צבי מעין־השופט:

יהודי ניו־יורק הגיבו בעצרת מחאה המונית במדיסון סקוור גארדן. השומרים הבוגרים החליטו שלא די במחאות, ומסביב למדורה התגבשה ההחלטה לעלות לארץ־ישראל כחלוצים. התארגנו קבוצות קטנות [...] שהתמזגו כעבור שנה למה שנודע מאז כקיבוץ עליה א', ובו 120 חברים.¹²

באותם הימים התקיימה הוועידה הארצית של "נוער פועלי ציון" (Young Poale Zion – YPZ). שם קמו הצירים על רגליהם ונדדו נדר לעלות ארצה תוך שנה. היחיד שקיים את הנדר הזה היה המזכיר, והוא חזר כעבור זמן־מה. ברם, התסיסה עברה לסניפים ובכל רחבי אמריקה התארגנו קבוצות של "נוער פועלי ציון" והתכוננו לעליה.¹³ בשנים הבאות זרם קילוח דק אך מתמיד של עולים־חלוצים, שמנה בסופו של דבר כמה מאות איש.

10. *Jewish Daily Bulletin* (New York), 2.9.32, pp. 3–4.

11. *Hechalutz in America*, עלון הסברה מודפס, החלוץ, ניו־יורק ל.ת. [1934], 4 עמודים, ארכיון העבודה (להלן: אה"ע), 407/208IV.

cf. L. Glantz, "The Sum Total, What the Vaad L'maan Hechalutz has Accomplished", *Hechalutz*, Vol. II, No. 1 (January 1934), pp. 12–13, also in *Pioneers from America*, pp. 51–52.

12. Shmuel Ben-Tzvi, "Ein Hashofet, Fifty Years – Aliya of the First American Kibbutz" p.8; (דף מתוך פרסום בלתי־יוע, נמסר לידי עלי־ידי המחבר, י"ד).

Hanna Naidel, "Hashomer Hatzair", in *Pioneers from America*, p. 56. וראה גם: שמואל בן־צבי, רות ריס "עקשנות חלוצית ביהדות צפון אמריקה", ספר השומר הצעיר, כרך ג, מרחביה 1946, עמ' 522.

13. Saadia Gelb, "The Founding of Habonim (1930–1935)", in David Breslau (ed.), *Arise and Build, The Story of American Habonim*, Ihud Habonim Labor Zionist Youth, New York 1961 ("הבונים") p. 9; Moshe Cohen, "First Steps (1911–1929)", *ibid.* p. 8; Nahum Guttman, (להלן: נחום גוטמן) *Hechalutz in America*, *ibid.* על התסיסה בקבוצות

השפעת השפל הגדול, שראשיתו אף היא בשנת 1929, מצאה ביטוי במצוקה חומרית ועוד יותר בהלם רותני. לגבי נערים רבים אובדן הפרנסה של הוריהם גרם לביטול תוכניותיהם ללימודים באוניברסיטה. לא פחות זעזעה תחושת חוסר האונים ששררה במדינה לאחר התמוטטות שוק המניות. כתב סעדיה גלב, איש כפר־בלום:

[...] לא רק הכותרות על אילי ההון שהפכו לדלפונים, הידיעות על התאבדויות של מיליונרים, ההודעות המביכות של הממשל, אלא הספקות המכרסמים לגבי היסודות ממש של חברתנו – אלה הדאיגו והביכו כל אמריקאי.

לנו, לחברי "נוער פועלי-ציון", היו התשובות. ידענו שהציונות תפתור את הבעיה היהודית והסוציאליזם את הבעיה של החברה כולה.¹⁴

בארץ העלה מצב זה תקוות לעליה. בישיבת הוועד הפועל של ההסתדרות ב־7 ביולי 1932 אמרה גולדה מאירסון (מאיר), שעלתה כידוע בעצמה מארצות־הברית ב־1921:

[...] ההתענינות היא חיה, כי חושבים על ארץ ישראל כעל דבר ריאלי. חושבים על גורל הילדים, כי משפחות רבות אין ביכולתן לשלוח את ילדיהן ל־College (מכללה). אלה שגמרו [לימודים אוניברסיטאיים] אין להם כל עבודה [...]

אינני חושבת אם היו לנו אפשרויות כאלה באמריקה לרכישת הנוער כמו עכשיו. הנוער נמצא במצב כל כך קשה שהוא מוכרח להתחיל לחשוב על דרכו בחיים. הקומוניסטים מבינים היטב את המצב. אין מקום שהם אינם חודרים לשם. בכל אוניברסיטה, בכל אגודת נוער הם משתדלים לחדור. יש אפשרויות גם לעליה. ישנה השפעה טובה גם מצעירים הנמצאים בארץ וגם מתיירים. [...] יש כר נרחב לעבודה, אבל רק כתנאי שנדע לשלוח 4–5 אנשים לאמריקה. הם יצטרכו לעשות גם את המגבית [למען ההסתדרות] וגם את הפעולה בקרב הנוער [...]¹⁵

יוסף שפרינצק כותב מניו־יורק באביב 1934:

רוחות המנשבות עכשיו בחיי אמריקה בכלל, היסודות הקבועים התערערו ובקרב הנוער האמריקאי בכלל – ראשית סימני אי־מנוחה וסערת רוח בימים

"נוער פועלי ציון": מכתב שמעון סטרלין, דגניה ב' (על המצב ב־1929 במונטריאול, קנדה), אל יהודה רימר, 26.8.90. וראה גם עדות משה זמיר על קבוצת דטרויט, המובאת במאמר.

14. ראה גלב, ייסוד "הבונים": נחום גוטמן.

15. פרוטוקול ישיבת הוועה"פ 7.7.32, עמ' 1–2, אה"ע מ/19.

קרובים. אי־מנוחה גם בקרב הנוער היהודי – הוא אינו רואה לפניו איזה מסלול חיים מסוים. מצב רוחות זה מכשיר את הנוער היהודי להיות מקשיב לנעשה בארץ והוא יאזין לקריאה החלוצית. אני בטוח שבמשך 2–3 השנים יכולה לקום כאן תנועה חלוצית גדולה רק אם יעלה בידנו לטפח אותה ולשמור באחריות רבה את ראשית צעדיה.¹⁶

כמו גולדה ושפרינצק כן חשבו גם אחרים.¹⁷ אבל ליד הפרוגנוזות האופטימיות נשמעו גם דעות ספקניות יותר. הערכה מציאותית כזאת הביע אלעזר (לסיה) גלילי, איש אפיקים, שהיה שליח "החלוץ" באמריקה בשנים 1933–1934. בינואר 1934 הוא כתב:

[...] כאן בארץ הגדולה הזאת, אפשר אפילו ליצור תנועה חלוצית שתהיה מבחינה אבסולוטית גדולה בהרבה מזו שהיתה בגרמניה הפרי־היטלראית. במשך שנים מעטות אפשר להגיע כאן להסתדרות "החלוץ" אשר תמנה אלף או אלפיים חברים. כמובן – בתנאי של שקידה רבה שיטתית במשך שנים אחדות. [...] לעתים אפילו תהיה כאן הפעולה נוחה יותר כי כמה גורמים רעיוניים ופסיכולוגיים הבשילו כאן יותר, וישנו גם סוג ידוע של "אמריקנים בטרנויט" אשר מקרוב באו מאירופה ואמריקה משמשת להם רק מעין תחנה לארץ־ישראל, אך מאידך גיסא נפגש כאן (ובכן הננו נפגשים) גם בגורמים ספציפיים המכבידים פי כמה על עבודתנו ומרחיקים את הנוער האמריקני מהדרך החלוצית. החשוב ביותר שבהם הנו השובע שבחיי אמריקה, אשר אין באירופה הקונטיננטלית כדוגמתה.

קשה אולי להעריך מרחוק את כל משקלו של הגורם הזה. תנועתנו תמיד נפגשה, במקומות שונים ביותר, בשאיפה לנוחות חומרית כמוצגת לעומת הצווי החלוצי ובמקרים רבים ידעה להתגבר עליה. אך המרחק בין מושגי המינימום המקובלים אצלנו וכאן הנו כה גדול, עד אשר קשה לעתים לראות כיצד נצליח לגשר ביניהם. קראתי אתמול, נדמה בדו"ח של גרשון אוסטרובסקי¹⁸ לועד הפועל כי בפולניה לחלוצים רבים המעבר לתנאי ההכשרה – פירושו עליה חומרית. זה נורא, אך בוודאי זה כך. כאן ה"נוראות" הנן מסוג אחר לגמרי. נדמה לי כי לא אגזים כלל באם אומר כי

16. מכתב יוסף שפרינצק, ניו־יורק, אל מרכז מפא"י, ל.ת. [מאי–יוני 1934], ארכיון מפלגת העבודה הישראלית, בית ברל (להלן: אמ"ע) 101/34.
17. זלמן רובשוב בשיבת הוועד הפועל של ההסתדרות הכללית (להלן: הוועה"פ), 26.9.32, עמ' 8, ספר הפרוטוקולים, אה"ע מ/19; אהרון הורביץ, "הנוער היהודי באמריקה וארץ־ישראל", העתק של מאמר מתוך דבר, 21.6.1936 (2 עמ'), אה"ע IV 838/208.
18. גרשון אוסטרובסקי (1901–1975), מאנשי העליה השלישית, איש גדוד העבודה, ממיסדי קבוץ עין־חרוד ויוזמי הקמת הקיבוץ המאוחד. בין השנים 1932–1934 היה מרכז שליחי "החלוץ" בפולין.

רוב הבחורים שלנו מחוסרי־העבודה חיים, מבחינה חומרית, חיים שעולים הרבה על רמת הנאותיהם הכלכליות של רוב פועלי ארץ־ישראל העוסקים בעבודה קבועה ונורמלית.

[...] כאן דרוש, לפי הכרתי, גלוי־לב בהצגת דברים אמיצה וכנה, קריאה ללכת בדרכנו על אף ההפרש העצום הזה, אשר אין גם תקווה לגשרו, **נאם ישארו פועלים בארץ.**¹⁹

וכעבור מספר חודשים, בישיבה של הוועד הפועל, טוען לסיה ש"הזרות האיומה של הנוער לכל המושגים שלנו, הפרימיטיביות בשטח ההשגה העברית, מחייבות הכשרה תרבותית רחבה".²⁰

אכן נראה שגם בתקופה הזאת של שפל כלכלי וערעור יסודות האמונה ב"חלום האמריקני" המשיכו לפעול שני הגורמים ששימשו בלמים קבועים לתנועת עליה רבת־היקף: מחד גיסא העליונות החומרית של אמריקה לעומת ארץ־ישראל, ומאידך גיסא ההתבוללות המהירה של הנוער היהודי, שהתרחק מערכי דת ומסורת וחיפש את התשובות למצוקותיו במרקם החברתי והפוליטי האמריקני. רק מתימעת התגברו על גורמים אלה או התעלמו מהם.

ומי בעצם היו החלוצים? ממצט הנתונים שניתן היה לאסוף מתקבלת תמונה של ציבור מגוון. כדברי סעדיה גלב:

שני זרמים היו ב"החלוצי", בוגרי תנועות הנוער וחלוצים בהכרה מחד וערב רב מאידך. היה מצער ומעציב לראות את טובי חברינו מתלבטים בסניפים ובהכשרות לקלוט את הטיפוסים המוזרים שאמריקה הגדולה פלטה כלא מוצלחים; בתולות וקנות ללא תקנה, אומללים מחוסרי עבודה, הרפתקנים, ולעתים "פסיכיים". במסירות ובהתמדה המשיכו החברים במאמציהם לפי הכלל שאין לפסול אף חבר בלי לתת לו את ההזדמנות המלאה להראות את סגולותיו.²¹

בחזור של "החלוצי" משנת 1934, שכבר הוזכר לעיל, נאמר שרוב החברים היו עובדי משרדים ו/או סטודנטים. רובם סיימו בית־ספר תיכון ו־20% למדו במכללה או סיימו את לימודיהם לתואר הראשון. 20% היו בעלי חינוך עברי והגיעו ליכולת דיבור וקריאת ספר. ל־50% היה רקע יהודי כלשהו ו־30% היו ללא חינוך יהודי כלל.²² בנתונים על 17 החברים שהיו באותה השנה בחוות ההכשרה של "החלוצי" בהייסטטאון, חלקם של בעלי החינוך היהודי הוא רב אף

19. מכתב אלעזר (לסיה) גילי, ניו־יורק, אל אליהו דובקין, הוועה"פ, 6.1.34, אה"ע 407/208IV (ההדגשות במקור, י"ר).

20. פרוטוקול ישיבת הוועה"פ, 16.8.34, סעיף ב': הפעולה באמריקה, אה"ע מ/23.

21. סעדיה גלב, "העליה החלוצית מארצות הברית" (1954), כתבי־יד שנמסר לידי עלי־ידי המחבר (להלן: גלב, עליה), עמ' 3.

22. *Hechalutz in America* (עלון הסברה), ראה הע' 11.

יותר: 7 למדו בבתי־ספר "תלמוד תורה", שהצטיינו בחינוך העברי ושרבים ממוריהם היו ציונים. 7 למדו בסמינרים למורים לעברית, אחד סיים תיכון עברי, אחד למד שש שנים בישיבה, שניים ב"פאלק שולע" של תנועת העבודה הציונית, אחד למד אצל מורה פרטי, אחד בבית־ספר של יום ראשון, ואחד קיבל את יהדותו "מהבית". חלקם של בעלי ההשכלה הגבוהה מגיע לשליש: אחד סיים את לימודיו במכללה ואף הוסיף שנה של התמחות מקצועית. 5 למדו במכללה במשך שנתיים. 7 היו בוגרי תיכון ו־4 סיימו את בית־הספר העממי. לפני הצטרפותם ל"החלוץ" השתייכו רובם לתנועות נוער או לארגון ציוני אחר: 6 היו בנוער פועלי ציון, 3 במפלגת "פועלי ציון", אחד ב"בלארווייס" (בגרמניה), אחד ב"יהודה הצעיר" ורק אחד לא היה חבר בתנועה ציונית כלשהי. 13 התפרנסו למחייתם לפני שהגיעו להכשרה ו־3 לא עבדו – לא צוינה הסיבה. לשאלה אם להוריהם היה עניין בציונות, ענו 8 "כן" ו־8 "לא". 5 נולדו בארצות־הברית, אחד בקנדה, 6 ברוסיה, 3 בפולין ואחד בגרמניה. הדו"ח מציין שכל החברים מרוסיה ומגרמניה שהו בארצות־הברית לפחות 5½ שנים, ויש כאלה שגרו שם עד 13 שנה.²³

העדויות האישיות המעטות בנות התקופה מגוונות למדי. חבר אחד מעיד על עצמו שהיה "גוי" בנעוריו, למרות שהוריו היו יידישיסטים וסוציאליסטים. הוא הגיע ל"החלוץ" מתוך אכזבה מהחלום האמריקני ומתוך חיפוש אחר אידיאל סוציאליסטי, ומצא חברה לרוחו בסניף "החלוץ" בעירו דטרויט. השפיעה עליו גם הדוגמה האישית של קבוצת חברים מאותה עיר שעלו ארצה (ראה להלן).²⁴ חבר אחר מסביר שמצבו החומרי היה סביר – הוא עבד בבית־חרושת, היו לו מעט חסכונות וגם חברים. אבל הוא לא היה מאושר, היה מטייל ומתלבט. במקרה נפגש עם קבוצה של חברי "החלוץ", התרשם מרעיונותיהם ומרצינותם, ועל כן הצטרף אליהם. מתוך הפעילות החברתית והלימודית בסניף הוא מצא את הפתרון ללבטיו.²⁵ לא כל הפונים ל"החלוץ" מסרו פרטים אישיים, והשאלונים

²³ "Some Interesting Facts about Hightstown Personnel", in: *Reflections*, Hightstown, N.J., Vol. I, No. 3 (December 1934), pp. 1–2.

Reflections הוא עלון משוכפל שהוצא על־ידי החלוצים בחוות ההכשרה בהייטסטאון. עלונים אלה ופרסומים אחרים של "החלוץ" משנות ה־30 נמסרו לידי על־ידי מרכזי מורג, חולון. לא נמצא הסבר לשוני במספר המשיבים לשאלות. ייתכן שחלק מחושבי ההכשרה לא ענו על כל השאלות. ההפרש הגדול במספר המשיבים לשאלות על ההשכלה (21 לעומת 16–17 לכל היותר) נובע אולי מכך שכמה חברים למדו ביותר ממוסד אחד.

²⁴ I. Shrodek, Detroit, "A Goy becomes a Chalutz", *Hechalutz Bulletin*, Vol. I, No. 2 (October 1932), pp. 7–8.

עלון משוכפל, הוצא לאור על־ידי הוועד למען החלוץ, ניו־יורק, אה"ע 338/208בב.
²⁵ D.K. "Why and how I joined Hechalutz", *Reflections of the Hightstown Hachshara Farm*, 1.10.34, pp. 5–6.

שמילאו לא נמצאו בינתיים. אחד שכן מסר פרטים כתב אותם בעברית טובה למדי. הוא הסביר שהוא עומד לסיים את לימודיו כרופא שיניים והוא מסודר מבחינת עבודה. הוא רוצה לעלות ארצה, אבל יש לו אם זקנה שבה הוא חייב לטפל.²⁶ בחר צעיר בשם בן-ציון ברנשטיין, הפונה לוועד הפועל של הסתדרות העובדים בבקשת מידע על אפשרויות קליטה בארץ, מסביר שיש לו מספיק כסף כדי לממן את עלייתו, אבל לא יותר. עם זאת הוא מוכן לעבוד קשה ולעשות הכל כדי להגיע.²⁷

באשר לחזונם, נביא כאן רק דוגמה אחת מתוך רבות בפרסומי "החלוץ", וזאת לא רק מפני שהיא מגלמת יפה את האידיאולוגיה המיוחדת של החלוצים יוצאי אמריקה, אלא גם מפני שהמחברת באמת קיימה את אשר דרשה. וכך כותבת רוחמה מהרש'ק (לאחר מכן מורג), אז חלוצה צעירה בחוות ההכשרה בהייטסט-און:

[...] גם הסוציאליזם וגם הקפיטליזם פועלים לקראת אותה המטרה – טובת היחיד. אם כן, היכן ההבדל? הוא נעוץ בדרך שבה שואפים לאושר הזה. הקפיטליסט הולך בעקבות טבע האדם, לחטוף עד כמה שאפשר מאחרים כדי שיהיה לו יותר לעצמו. סוציאליסטים, בדרך של הגיון, הבינו שאין להפריד בין טובת היחיד לבין טובת חבריו. [...] רק על-ידי שיתוף ועבודה ביחד עם בני אדם אחרים, במקום בתחרות איתם, יוכל היחיד לבוא על סיפוקו. רק על-ידי בניית קהילה רודפת שלום והרמוניה יתפכו חיי הפרט קלים יותר, יצירתיים יותר, מעניינים יותר ויפים יותר.

[...] כאשר אנו עובדים למען הסוציאליזם אין אנו מקריבים את עצמנו למען האנושות, פועלים אנו כסופו של דבר לטובתנו אנו.

כך המצב גם אצלנו, החלוצים. אין אנו בונים ארץ על פי עקרונות הצדק הסוציאלי למען יהודים מסכנים חסרי בית ברחבי ארצות תבל. בונים אנו ארץ המושתתת על הצדק הסוציאלי למען העם היהודי וגם למען עצמנו. [...] רק דרך עבודה משותפת עם אחי היהודים ועל-ידי בניין על היסוד של צדק סוציאלי נוכל להקים את הארץ הזאת כמולדת לעם היהודי.²⁸

26. מכתב יהושע קון, פיסטבורג, אל הוועד למען החלוץ, 20.6.32, אה"ע III 12 (73/670).

27. מכתב בן ציון ברנשטיין להסתדרות (ללא תאריך) (לפי חותמת הדואר נשלח ב-3.6.32), אה"ע IV 208/337א.

28. Ruchama M[arshak], "We Strive", *Reflections*, Vol. II, No. 1 (March 1935), pp. 4-5. המחברת עלתה ארצה בסוף 1935 עם בעלה מרדכי רגברג (מורג). הם שהו מספר שנים בקיבוץ נען, אחרי כן עברו לחולון. ר"מ עבדה שנים רבות כמפקחת על הוראת האנגלית. נפטרה ב-1982.

תיאור מעניין על דרכו של נוער יהודי לחלוציות, להכשרה ולעליה נמצא בספרם של רוחמה ומרדכי מורג *Towards Joy Profound* חולון 1990.

אלה, אם כן, היו המבקשים לעלות. הרושם המתקבל ממעט הדוגמאות הוא, שמתוך הפעילות בסניפי "החלוץ" ובחיי ההכשרה חל תהליך של "סלקציה טבעית", ולפחות חלק מהטיפוסים ה"בעייתיים" נשרו בדרך. בין המגשימים בלט חלקם של בעלי חינוך עברי ויידישיסטי, יוצאי תנועת הנוער הציונית, בעלי השכלה תיכונית ועל-תיכונית, ואנשים שגם בתנאי השפל התפרנסו למחייתם. החלוצים שהגיעו ארצה, כך נראה, היו רובם אנשים בעלי פוטנציאל גבוה, אם כי לרוב ללא מקצוע אלא בעלי השכלה הומאניסטית כללית. מצב זה היה בחלקו תוצאה של מסלול הלימודים המקובל לגבי רוב הנוער היהודי, אך הוא גם לא מצא את תיקונו במסגרת החינוך החלוצי וההכשרה. וכך אירע שהגיעו ארצה בחורים אמריקנים שלא ידעו לנהוג במכונית ובכלל חסרו כל יכולת טכנית או מקצועית אחרת.²⁹ למצב זה היו תוצאות חמורות לגבי קליטתם, כפי שעוד יתואר להלן.

נעמד עכשיו על פרטי העליה הזאת ויעדיה בארץ. בין מברשיה היו מרדכי סגל ואשתו יטה לבית קולר, אשר התיישבו בכפר-גלעדי בשנת 1925. אליהם הצטרפו במשך הזמן עוד שלושה. באוקטובר 1935 עלתה קבוצה של 16 איש שהיתה מיועדת לכפר-גלעדי, אבל לא הגיעה לשם. עוד בדרך, בבקרום במרכז "החלוץ" בווארשה, חיכה לחברים מכתב ובו הודעה, שבגלל "אי-הבנה" לא התכונן כפר-גלעדי כלל לקליטתם. כאשר הגיעו ארצה, הם הופנו לנען.³⁰ קבוצה ידועה יותר היא "קבוצת זטרויט", על שם העיר שממנה באו חבריה. ראשיתה ב-1926, מתוך התאגדות של שלושה בחורים בני 17, 18 ו-20, ידידים שהחליטו לעלות לארץ ביחד. שניים היו ילידי אירופה אך באו לאמריקה כילדים והתחנכו בה. כולם היו דוברי עברית, והצעירים השלימו את לימודיהם בשיעורי ערב בבית-ספר "תלמוד תורה". הקבוצה עסקה בפעילות תרבותית וחברתית אינטנסיבית ובמשך הזמן הצטרפו אליה עוד בנים ובנות. ב-1929 הם מנו 10 (12, לפי גירסה אחרת). גם אצלם הביאו הידיעות על מאורעות תרפ"ט ל"מהפך מחשבות" ודרבנו אותם לנקוט צעדים מעשיים לקראת עליה. הם הקימו קופה

29. A. Revoutsky, "American Chalutzim and the Needs of Palestine" *Hechalutz*, Vol. II, No. 3 (June 1934), p. 14.

30. מכתב י' מרמינסקי, הוועה"פ, אל י' ברץ, ארצות-הברית, 26.3.31, אה"ע IV 336/208. המידע על עליית משפחת סגל: עדות חנה (אנג') קולר, כפר-בלום (1990). על קבוצת העולים לכפר גלעדי: *Kuntress* (Hechalutz, New York), Vol. II, No. 3 (November 1935), p. 2; "Resolutions of the First Pegisha of American Hechalutz held on May 4, 1935 at Kibbutz Kinereth", *ibid.*, pp. 9-10, 22.

על המכתב במרכז "החלוץ" בווארשה:

Milton Regberg (מרדכי מורג) "From Copenhagen to Jaffa", *The Stark Jewish News*, Canton Ohio, 16.12.35, p.6.

משותפת שמנתה 4,000 דולר, מהם הוציאו 1000 ללימודי חקלאות במכללה קרובה. אחרי כן עברו לניו־ג'רזי, שם נכנסו לשותפות עם חקלאי יהודי. הקבוצה סיפקה את כוח העבודה והחקלאי העמיד לרשותם את האדמה, הציוד ומקום מגורים. שני הצדדים השקיעו בזרעים ובדשנים. מבחינה חקלאית היתה להם הצלחה, אך מבחינה כלכלית היה זה כשלון מוחלט. בגלל השפל ירדו מחירי התוצרת לאפס ולא היתה שום אפשרות למכור את הירקות שגדלו – רוב היבול נרקב בשדות. הקבוצה איבדה את כל כספה בנסיון אומלל זה, והחברים אף נאלצו להיעזר בהוריהם ובקרנות ציבוריות כדי לממן את עלייתם.³¹ עם זאת ארגנו חברי הקבוצה עוד לפני עלייתם, בקיץ 1930, באותה החווה, כנס של נציגי ארגונים ציוניים שונים, כדי לדון באפשרות של הקמת תנועה חלוצית גדולה באמריקה. גם תוכניות אלה לא נשאו פרי – הסתדרות "החלוץ" הוקמה מחדש רק ב־1933. כך עלתה קבוצת דטרואיט ארצה בדצמבר 1930, בלי שתהיה מובטחת לה עתודה או תמיכה כלשהי.

להבדיל מהכשלון הכלכלי באמריקה הצליחה הקבוצה בארץ. היא הצטרפה ל"קבוצת הצפון", בוגרי מקוה־ישראל, וביחד עסקו בנטיעות ביער בלפור ליד קבוצת גניגר. ישראל מרמינסקי (מירום), ראש מחלקת חו"ל בוועד הפועל של ההסתדרות, ביקר אותם בסוף מארס 1931 לרגל כינוס חלוצי אמריקה במקום, וכתב ש"הרושם הכללי הוא שהם התאקלמו לא רע". עיתונאי מניו־יורק מתאר את מצבם בצורה חיובית ביותר: "מרגישים טוב, אוכלים טוב, מרוויחים לא רע." גם היחסים עם קבוצת הצפון טובים, האמריקנים לומדים עברית והם מלמדים את הצברים אנגלית. העיתונאי מסכם שדוגמת קבוצת דטרואיט תעודד נוער אמריקני ללכת בדרכה, ושחלוץ אמריקני יהפוך עכשיו מדבר נדיר בארץ לתופעה שכיחה יותר.³²

אחרי גמר הנטיעות נפרדו שתי הקבוצות, כנראה מהצורך לחפש עבודה.

31. Shmuel Zahler, "Detroit-Hightstown Kvtza", *Hechalutz*, vol. II, No. 4 (October 1934), pp. 42–44; M. Ben-Zvi, M. Zair, "The Kvtza of Detroit" in: *Pioneers from America*, pp. 48–50. עדות מוקלטת של משה

זמיר, ארכיון רמת־יוחנן.

יוסף ברץ, שקיים קשרים עם הקבוצה בזמן שליחותו באמריקה, היה מלא בקורת על נסיון זה של הכשרה. במיוחד חרה לו שהקבוצה הסכימה לממן את עלייתה על חשבון הציבור. מכתב י' ברץ, דטרואיט, אל מרכז מפא"י, 2.2.31, אמ"ע 101/31. ראה גם הציטוט ממכתב זה במאמר להלן.

32. בן צבי, זמיר, עמ' 48; מכתב י' מרמינסקי, הוועה"פ, אל י' ברץ, ארצות־הברית, 26.3.31; "אמעריקאנער חלוצים", מארגען דז'ורנאל, ניריורק (1931); הקטע נמצא באה"ע IV 336/208.

32. בן צבי, זמיר, עמ' 48; מכתב י' מרמינסקי, הוועה"פ, אל י' ברץ, ארצות־הברית, 26.3.31; "אמעריקאנער חלוצים", מארגען דז'ורנאל, ניריורק (1931); הקטע נמצא באה"ע IV 336/208.

אנשי קבוצת דטרויט התקשרו עם הקיבוץ המאוחד ולמשך זמן־מה עבדו 7 מחבריה בגשר, עם הפלוגה שלאחר מכן התיישבה באשדות־יעקב. על פי מקור אחד נשארו 2 חברות בגשר, יתר חברי הקבוצה חזרו לגניגלר, הצטרפו סופית לקבוצת הצפון והיו בין מייסדי רמת־יוחנן.³³

באפריל 1931 עלו ראשוני קיבוץ עליה א' של השומר הצעיר. קיבוץ עליה זה, שקם כזכור כתגובה למאורעות תרפ"ט, מנה 65 חברים ב־1932. הקבוצה הראשונה, 11 חברים ו־5 חברות, עברה שנתיים של הכשרה חקלאית בארצות־הברית. בארץ הם הופנו למשמר־העמק, שם עבדו הבחורים בנטיעות והבנות בשירותים.³⁴ הם התאקלמו יפה, אך דווקא משום כך לא היו שלמים עם המשך שהותם בקיבוץ המבוסס:

אין אנו פה מהווים יחידה עצמאית בכל השטחים. דאגות כלכליות אין לנו, הכל מוכן בשבילנו. [...] אם בהתחלה המקום הזה יכול היה לשמש כלי קיבול לאנשינו ואפשרות להסתגלותם לעבודה ולחיים קיבוציים בכלל, הרי כעת פגה חשיבותו. [...] בד בבד עם גידול מספר אנשינו גדל הרצון ליצירה עצמאית ולו בזעיר אנפין.³⁵

בדיונים עם מוסדות הקיבוץ הארצי "הכרוזנו על קיומנו בעתיד כקיבוץ עצמאי בכל שטחי פעולותיו כעל דבר שאין להטיל בספק".³⁶ מתוך בדיקת האפשרויות השונות הם נועצו גם ב־מרמינסקי, ולפי דבריו הסכימו לבדוק את האפשרות של יצירת ריכוז עם קבוצת דטרויט לשם קליטת העליה מאמריקה.³⁷ בסופו של דבר הם יצאו לעצמאות ליד חדרה ושם, בתנאים הקשים של חיי פועלים במושבה, התחשלו והתגבשו לחברה מלוכדת. לא בקלות הם ויתרו על חזונם להקים קיבוץ אמריקני "טהור", ורק ב־1934, לאחר ויכוח של שנתיים, החליטו להתאחד עם קבוצת "בנר" של השומר הצעיר הפולני. במשך השנים האלה עלו

33. מכתב י' מרמינסקי, הוועה"פ, אל י' ברץ, ארצות־הברית, נובמבר 1931, עמ' 2, אה"ע 3336/208 IV;

"Moshe", Gesher, to "Leah", U.S.A. 5.9.32, *Hechalutz Bulletin*, Vol. I. No. 3 (January 1933), p. 26.

טיול בעקבות ראשונים, חמישים שנה לעליה על הקרקע של רמת יוחנן, חוברת משוכפלת, בהוצאת רמת־יוחנן, ל.ת.

34. מכתב מרדכי בנטוב, טורונטו, אל י' מרמינסקי, הוועה"פ 1.3.32; בקיבוצנו, אגרת חדשית של קבוץ עליה א' של השומר הצעיר בצפון אמריקה, חוב' ב (אפריל 1932), עמ' 4; מכתב א' זיגלר, י' לייבנר (ההנהגה הראשית של השומר הצעיר בצפון אמריקה), ניו־יורק, אל י' מרמינסקי, הוועה"פ, 14.6.32, אה"ע 3337/208 IV.

35. בקיבוצנו, חוב' ב, עמ' 6.

36. שם, עמ' 7.

37. מכתב י' מרמינסקי, הוועה"פ, אל שמעון קושניר, ניו־יורק, 27.1.32, עמ' 3, אה"ע IV 3337/208.

גם יתר חברי קיבוץ העליה, וביוולי 1937 עלתה הקבוצה המאוחדת להתיישבות בג'וערה ויסדה את עין-השופט.³⁸ דרכה של קבוצה זאת, עם ריכוז גדול יחסית של חלוצים מאמריקה במסגרת אחת, ואיחודה עם גרעין אחר כדי ליצור ביחד גוף המסוגל להקים נקודה ולפתחה, היתה אז חידוש בקליטת העליה האמריקנית, שבסופו של דבר נתקבל גם על-ידי גופים אחרים.

להבדיל מקבוצת דטרויט וקיבוץ א' של השומר הצעיר, המתועדות היטב וגם נכתב עליהן לא מעט, הקבוצה שהתיישבה בדגניה ב' כמעט שאינה מוזכרת בתולדות העליה החלוצית מאמריקה, וזאת למרות שבשנת 1933 הגיעו לדגניה ב' שתי קבוצות של "נוער פועלי ציון", שיחד מנו כמעט 60 איש!³⁹

תפקיד מרכזי בארגון הקבוצה הראשונה היתה לשליח הלל גלעדי, בעצמו איש דגניה ב'. הוא שהה בארצות-הברית בשנים 1932–1933 לרגל עניינים פרטיים (פרסום ספר "שיר השירים" מאויר) ונרתם לפעילות ב'ועד למען החלוצ' שהוקם לקראת ייסוד הסתדרות "החלוצ' באמריקה בסוף 1933 (בפעם השלישית!).⁴⁰ ה' גלעדי נוכח לדעת שעליית יחידים ופיזורם בין היישובים מקשה על הסתגלותם לתנאי הארץ, וראה את הפתרון לבעיה כריכוזם במקום אחד. משום כך יזם התארגנות של קבוצות חלוצים שיעלו ביחד, גם אם עדיין לא השלימו את הכשרתם ולא הגיעו לרמה נאותה בידיעת השפה העברית. כנקודת יעד הוא קבע את קבוצתו, שבשנים האלה שאפה להגדיל את מספר חבריה.⁴¹ נסיון מאורעות תרפ"ט לימד את דגניה ב' מהם הקשיים שיש בהגנה על יישוב של מעטים. כמו כן חל באותן שנים תהליך של פיתוח משקי מזור, במיוחד על-ידי הרחבת שטחי השלחין, גן הירק והמטעים, כולם ענפים הבנויים על עבודת ידיים רבה. המחסור בידיים עובדות יצר משבר במשק ובחברה, שעליו קיוו חברי דגניה ב' להתגבר בעזרת קבוצות של נוער חלוצי כדוגמת הקבוצה של

38. S. Ben-Zvi, "Ein Hashofet, 50 Years"; Hanna Naidel, "Hashomer Hatzair"; Yosef Wilfand, "Ein Hashofet, First Day in Juara", in *Pioneers from America*, pp. 56–64. מכתב שמואל בן-צבי, עין-השופט, אל המחבר, 30.8.90.
39. Ben Applebaum, "The Course of American Aliya", *Kuntress*, Vol. II, No. 3 p. 13. (להלן: אפלבאום) (November 1935).
- מכתב שמעון סטרלין, דגניה ב', אל המחבר, 19.9.90.
40. על ייסוד "החלוצ' ב-1905 סופר לעיל. בפעם השניה נוסד "החלוצ' באמריקה בשנת 1915 על-ידי ד' בן-גוריון ו' בן-צבי, בעת גלותם בימי המלחמה. רוב חברי הארגון, שמנה כ-150, התנדבו לגדוד העברי.
41. Yizhak Ben-Zvi, "Beginnings in America", in *Pioneers from America*, pp. 42–43.
41. Hillel Giladi, "An Attempt at a Summary", *Hechalutz Bulletin*, issued by the Vaad L'maan Hechalutz, New York, Vol. I. No. 4, (April 1933) (להלן: גלעדי), pp. 22–23.

“נוער פועלי ציון”.⁴²

קבוצה זאת של 28 צעירים עלתה ארצה באפריל 1933 ובנובמבר הצטרפו אליהם 13 עולים נוספים.⁴³ לפי דברי אחת החברות, הם הובאו לדגניה ישר מהנמל. בגלל המחסור בידיים עובדות נתבקשו לדחות את הטיוול להכרת הארץ, כפי שעולים חדשים היו רגילים לעשות אז, אך הם קיבלו דרישה זאת בהבנה, גם מפני שרצו ללמוד קצת עברית וגם מפני שהיו נלהבים להתחיל לעבוד בארץ. כך הם נכנסו לעבודה מספר ימים לאחר עלייתם, ונראה שלמרות קשיי ההסתגלות הם נהנו ממנה. הם קיבלו גם שיעורים בעברית, טיילו בסביבה והתפעמו מהנוף.⁴⁴ זאת נראתה התחלה מבטיחה, אבל כבר בסוף פברואר 1934 מדווח א' דובקין ללסיה גלילי ש"בין החברים האמריקאים הנמצאים בדגניה ישנה תסיסה לעזוב את המקום וליצור קיבוץ אמריקאי עצמאי".⁴⁵ בתשובתו כותב לסיה:

[...] הנני משקיף בדאגה רבה על ההחלטה לעזוב את דגניה ב' אשר מודיעים עליה מכל המקורות כעל עובדה (כוונתי להחלטה), גם בגלל הנוק הנגרם לדגניה, וגם לרגלי הסכנות שלהן תהיה צפויה הקבוצה העוזבת, בלי מקום מקלט, בלי אנשים שידריכוה, בלי כל זיקה וקשרים אשר יבטיחו במקצת את עתידה. כל זה מסוכן ביחוד לאמריקאים דוקא. ויחד עם זה עלי להגיד לכם ברורות את דעתי אשר התגבשה לאט-לאט מתוך הסתכלות אטית וזהירה. הכרחי מקום ריכוז לאמריקאים אם אנו רוצים להמנע מהריסת ניצני התנועה כאן לרגלי כשלונות בארץ – מוכרחים ליצור מקום אשר כל חלוץ אמריקאי העוזב בשנתיים הקרובות לארץ-ישראל יידע כי שם מובטח לו מקום. [...] ⁴⁶

שמעון סטרלין מדגניה ב', שאז עלה מקנדה, יודע לספר על הלחצים הכבדים שהפעילו על העולים גולדה מאירסון וקדיש לוז'ינסקי (לוז), כדי לשכנע אותם לא לעזוב. גולדה ביקרה אותם מספר פעמים וטענה בין היתר, שהישארותם חיונית להמשך קיומה של דגניה ב', שמנתה אז יחד עם האמריקנים רק כ־90 איש. קדיש לוז'ינסקי אף הציע שדגניה תמסור לידי הקבוצה האמריקנית חלק מאדמותיה, כדי ליצור משק עצמאי שישמש מקום קליטה להם ולעולים שעוד

42. דניאל [זיו], "פרשת דגניה ב'", דגניה ב', קורות ורשומות, בהוצאת חבר הקבוצות ודגניה ב', תש"ו (להלן: זיו, פרשת דגניה ב'), עמ' 49–52, 61, 63; כמו כן קדיש [לוז], "המשק", שם, עמ' 104–107 והטבלאות בעמ' 116–117 ואילך.

43. גלעדי, שם: מכתב אליהו דובקין, הוועה"פ, אל אל' גלילי, ניריורק, 16.1.34, אה"ע IV 407/208.

44. V.W., "Letters from an American Chalutz in Palestine" 26.11.33 12.12.33, *Hechalutz*, Vol. II, No. 2 (March–April 1934), p. 39.

45. מכתב א' דובקין, הוועה"פ, אל אל' גלילי, ניריורק 21.2.34, אה"ע IV 407/208.

46. מכתב אל' גלילי, ניריורק, אל א' דובקין, הוועה"פ, 8.5.34, אה"ע IV 407/208.

יבואו.⁴⁷ איום העזיבה הקבוצתית לא מומש. ב־31 לאוגוסט 1934 התקיים בדגניה כינוס של חלוצים אמריקנים שבו השתתפו לסייה גילי, גולדה מאירסון ואליהו דובקין.⁴⁸ חברי הקבוצה שוכנעו אומנם להישאר, אולם כעבור שנה נשארו בדגניה רק 9 חברים. 6 עברו לקיבוצים אחרים, אחד הצטרף למושב והיתר התפזרו בערים או חזרו לאמריקה.⁴⁹

ב־ציון "בני" אילן (אפלבאום), שעלה ארצה מאמריקה ב־1932 והצטרף לקיבוץ השומר הצעיר מ.ס.ס.ר. בכנרת, הצביע או על הסיבות לכשלון:

גורם חשוב [לכשלון] הקליטה של שתי הקבוצות שעלו לדגניה ב' היה חוסר ההכנה הנאותה והזנחת הבירור. הפעילות התרבותית בסניפי "החלוץ" היתה בלתי־מסודרת, ההכשרה היתה מאוד לא מסודרת. חברים רבים באו ללא הכנה כלל, כאשר איפשרו להם לעלות רק בגלל הערך ההפגנתי של עליית קבוצה גדולה של חברי "החלוץ". ברם, גורם חשוב לא פחות [...] היה שדגניה לא התאימה לקליטת אמריקנים. [...]

אמת, האמריקנים היו זקוקים מאוד לכל מה שוותיקי דגניה יכלו לתת להם. ברם, האמריקנים יכלו לקבל מהוותיקים רק בתנאי שהם יוכלו לקיים איתם יחסים אישיים וחברתיים תקינים. וכאן הפריעו לא רק ההבדלים במוצא, בתרבות ובשפה אלא דבר יותר יסודי וקבוע – הבדלים בגיל. על הבדל זה לא ניתן היה להתגבר. לא נוצרו קשרים חברתיים והתוצאות היו הרות אסון. האמריקנים, במקום להשתלב לתוך החיים החברתיים של דגניה נשארו קבוצה אמריקנית שחיה בנפרד [...] החסרון השני של דגניה ב' היה היותה משק מבוסס היטב. נכון שהיו לכך יתרונות חומריים. עם זאת, הקשיים הגופניים הם אולי הקלים ביותר עבור האמריקנים, והם מתגברים עליהם בקלות יחסית. [...] הבעיה הפסיכולוגית עמוקה ומדאיגה יותר. בדגניה, שהיתה כבר בנויה, האמריקנים לא מצאו סדן לשאיפות היצירה שלהם. הם הרגישו שהם שומרים על דבר שנוצר על־ידי אחרים. החנקה זאת של הרצון הבריאי ליצירה מקורית גרמה להתמרמרות ולתסיסה. היא תרמה להתפוררות הקבוצה מחד גיסא ולהתגבשות הרצון להקים קיבוץ אמריקני מאידך גיסא [...]

את הפתרון ראה בני אילן לא בהקמת קיבוץ אמריקני אלא בהמשך הדרך של

47. שיחה עם שמעון סטרלין, דגניה ב', 1989: מכתב שמעון סטרלין אל המחבר, 26.8.90; הד למשקל הקבוצה האמריקנית נמצא ברישום העובדים הבוגרים (חברים ומועמדים) בדגניה ב' עבור השנים האלה: תרצ"ב: 71, תרצ"ג: 82, תרצ"ד: 93. ראה הטבלה "התפתחות הישוב" בדגניה ב', עמ' 116. הערה 42 לעיל.

48. "Kinus of American Chalutzim in Degania Bet", *Hechalutz*, Vol. II, No. 4 (October 1934), p. 48.

49. אפלבאום, עמ' 13.

קבוצת דטרואיט וקיבוץ א' של השומר הצעיר: הכנה יסודית של העולים לחיי הארץ והקיבוץ עוד בחו"ל, ומיזוג הקבוצות העולות עם גרעיני התיישבות אחרים או עם קיבוצים צעירים.⁵⁰ הוא היה אופטימי לגבי סיכויי הקליטה של שתי קבוצות אמריקניות נוספות שעלו ב־1934 וב־1935, והצטרפו לקיבוץ השומר הצעיר מס.ס.ס.ר. (לימים אפיקים) ולקיבוץ נען, שהיו אז עדיין בראשית התפתחותם.⁵¹ כעבור שנתיים, בהיותו בעצמו שליח באמריקה, הוא נאלץ להסביר גם את קשיי הקליטה והעזיבה של כשליש מהחברים האמריקנים בקיבוצו שלו.⁵² גם הנסיון בנען לא עלה יפה: מתוך 41 איש שהגיעו בשתי קבוצות (נובמבר 1935 ואפריל 1936) נשארו לבסוף רק שניים.⁵³ דברי הבקורת של בני אילן לגבי ההכנה הבלתי מספקת של העולים לתנאי הארץ נראים

50. שם, עמ' 14.

51. קיבוץ נען עלה על הקרקע בשנת 1930. קיבוץ השומר הצעיר מס.ס.ס.ר. (לימים אפיקים) התגבש כנקודת התיישבות בשנים 1931–1932. זאב צור, *הקיבוץ המאוחד בישובה של הארץ, כרך א (1927–1939)*, תל־אביב תשל"ט, עמ' 23–24, 26–27, 84–86, 98–100.

כזכור היתה הקבוצה בנען מיועדת במקור לכפר־גלעדי. על נסיבות ההפניה לנען סיפר מרדכי מורג במכתב זמן קצר לאחר עלייתו. לפי דבריו קיבל את פני העולים בני מרשק, נציג מזכירות הקיבוץ המאוחד, שהסביר להם שכפר־גלעדי אינה מסוגלת לקלוט אותם מפאת חוסר עבודה שנגרם עליידי הפסקת עבודות הפיתוח בזכיון החולה, כתוצאה מלחץ ערבי על השלטונות המנדטוריים. כמו כן טען, שגם בענף הבניה שוררת אבטלה בגלל צמצום האשראי הבנקאי. Milton Regberg, "My first Week in Palestine", *The Stark Jewish News*, 25.1.36, p.6.

הבחירה בנען כנקודת השלמה נראתה מוצלחת גם בעיני אנשים שלא היו מזוהים עם מזכירות הקיבוץ המאוחד. לפי עדות צבי ברנר (אפיקים) היתה שליחת הקבוצה לנען רעיון של לסיה גלילי, כי חשב שנוער אמריקני עשוי להיקלט טוב יותר בין ילידי הארץ ויוצאי גרמניה, שיחה עם צבי ברנר, אוגוסט 1990. גם יוסף שפירא, הסופר ואיש נהלל, בירך על ההחלטה. שפירא בעצמו עלה ארצה מארצות הברית בשנת 1933. הוא הכיר את החלוצים עוד משהותו שם, והם התייעצו איתו כאשר הגיעו ארצה. מ' רבגרג, שם; שיחה עם מרדכי מורג, אפריל 1991.

52. Ben Zion Applebaum, "The American Chalutz in Palestine", *Hechalutz*, Vol. V. No.1 (February 1937) (להלן: אפלבוואם, החלוצ) pp. 16–17. בי 1935 ישובו בחצר כנרת 35 יוצאי אמריקה. *Reflections*, Vol. II, No. 1. (March 1935), p.5.

על חבלי הקליטה של קבוצת העולים באפיקים ראה יוסף אשכול, *איש השורה*, סיפורו של צבי ברנר, משרד הבטחון, תל־אביב תש"ו/1990 (להלן: אשכול, *איש השורה*), עמ' 40–36. וראה גם מאמר זה להלן.

53. היו אלה עזריאל ("בן") ודבורה צ'רנר ז"ל. משפטים ספורים על העליה האמריקנית לנען נמצאים בחוברת *נען מאז ועד עתה*, לקט מספר היישוב בחג החמישים לנען, (נען: ספטמבר 1980), עמ' 12, 13, 15. ברישום מינואר 1937, המודיע על עזיבת 15 איש, שמהם 8 חוזרים לארצות־הברית, מוסיף הרושם הערה: "גורל דומה לעליה זו בקיבוצים אחרים", שם, עמ' 15.

נכונים, כי הרי טענות דומות הושמעו גם על-ידי הלל גלעדי וגם על-ידי אחרים. כך טוען יוסף ברץ בחריפות כנגד ההכשרה באמריקה, בתור

מכשיר לדימורליזציה [...] צעירים שלא עבדו מעולם ומקבלים עליהם הנהלת חווה חקלאית תחת השפעת מושגים רעים מאד ע"ד החיים בארץ: הפקרות, חופש מופרז, זלזול בנקיון, בזבוז מתוך רוחב-לב וכו', החיים בחווה המה דימורליזציה ומכשירים אנשים מזיקים לארץ.⁵⁴

וישראל מרמינסקי (מירום) מתאונן בפני הנהגת מפלגת פועלי ציון בניו-יורק על חוסר ההכנה הרעיונית וגם חוסר ההדרכה המעשית של העולים:

באים חברים אשר ניירותיהם סודרו בלי שום השפעה מצדכם, אשר כל העצות לעליה ולסידור (ולא תמיד המעשיות ביותר) ניתנו להם לא על ידי מוסד חלוצי, אשר בבואם ארצה אינם יודעים אפילו כי הכתובת הראשונה צריכה להיות להם הסתדרות העובדים.⁵⁵

עדות מנקודת המבט של חבר דגניה ב' נמצאת בחיבור שכתב דניאל זיו לרגל חצי יובל הקבוצה. גם הוא מזכיר את הדרך החפוזה של התארגנות קבוצת החלוצים והכשרתם הלקויה. אבל הוא גם עומד על הקשיים הגדולים שהיו לחברי דגניה ב' לקלוט את העולים, ללא סיוע ועזרה כלשהם, לא ממוסדות ציוניים כגון הסוכנות וגם לא מחבר הקבוצות, תנועתם. הקליטה החברתית והתרבותית הביאה לדבריו ל"מצב של 'מהומה' היורדת לפרקים על הבית", ביטוי המאפשר רק לנחש את הזעזועים שנגרמו על-ידי הכנסת קבוצה כה גדולה של עולים חדשים מאמריקה לתוך יישוב קטן של יוצאי מזרח אירופה. מדברי השבח של זיו על המעטים שנקלטו ניתן גם להקיש על הסיבות לעזיבת הרוב. זיו מכנה את הנקלטים "גרעין רציני של חברים מספר שידעו את אשר לפניהם. אלה הסתגלו. היה להם הרצון הטוב. בתכונתם ובחינוכם היה משהו יסודי והיו ערים יותר מחבריהם להקשיב לכל דבר יהודי."⁵⁶

אכן, לפי דעה זו עזבו אלה שלא "ידעו את אשר לפניהם", ז"א, שחסר להם גם החזון וגם הנחישות לעמוד באתגר ולהסתגל לחיים בקבוצה. כמו כן הם לא היו "ערים להקשיב לכל דבר יהודי", ז"א, לא היו מוכנים "להתבולל" בחברה היהודית המזרח-אירופית. נראה על כן שהרבה יותר מהבדלי הגילים, שצוינו על-ידי בני אילן כגורם עיקרי לכשלון הקליטה, פעלו "ההבדלים במוצא, בתרבות ובשפה", שאיתם, יש לשער, קשה היה לוותיקים להשלים. כפי שעוד

54. מכתב יוסף ברץ, דטרויט, אל מרכז מפא"י, 2.2.31, אמ"ע 101/31.

55. מכתב י' מרמינסקי, הוועה"פ, אל מפלגת פועלי ציון-התאחדות, ניו-יורק, 29.1.32, אה"ע IV 337/208; ראה גם מכתב י' מרמינסקי אל שמעון קושניר, 27.1.32, עמ' 3, אה"ע IV 337/208.

56. זיו, פרשת דגניה ב', עמ' 63.

יובהר, בלטו מתחים על רקע הבדלים אלה גם בקיבוצים אחרים שקלטו עולים מאמריקה.

באשר לטענה של בני אילן, ששאיפות היצירה של החלוצים האמריקנים "נחנקו" על-ידי התביעה להשתלב במשק המבוסס ובחברה המגובשת, נראה שיש לה על מה לסמוך. רעיון הקמת נקודה חדשה הוא מרכיב מרכזי בחינוך החלוצי, ועוד יקסום לדורות רבים של חניכי תנועות הנוער. ראינו שגם אנשי קיבוץ א' של השומר הצעיר העלו טענות דומות בהתייחסותם למשמר העמק. ברם, הנסיון שנצטבר מאז מלמדנו, שיישובים ותיקים יכולים לקלוט בהצלחה גרעיני השלמה, ותקיעת יתד בקרקע בתולה אינה מבטיחה בהכרח הישוארות של הגוף המתיישב.

בפרספקטיבה היסטורית נוכל להיעזר להבנת המצב דאז בדברים שכתב סעדיה גלב כעבור 20 שנה. לפי דעתו היתה מדיניות הקליטה הנהוגה אז, שאותה הוא מכנה "מדיניות של טמיעה" (assimilationism), הסיבה העיקרית לכשלון. מותר היה לעלות בקבוצות, אך אסור היה לשמור על זהות אמריקנית מיוחדת. לפיכך לא רוכזו האנשים כגרעין אלא פוזרו במשקים. קבלת הפנים לא היתה תמיד סובלנית – לעתים קרובות לא הבינו את התנהגות האמריקנים וצחקו מהם. למשל: לחבר קיבוץ לא נראה שחלוץ אמריקני יבוא למשק חקלאי עם נעליים חצאיות. ואומנם היה מקרה של בחור שהביא איתו רק נעליים חצאיות – ששה זוגות, ואף לא זוג אחד של נעלי עבודה. כל זוג החזיק מעמד שבועיים ימים. לבסוף נעל הבחור את הזוג האחרון, ארז את חפציו וחזר לאמריקה...⁵⁷ בכלל נראה שנעליים היו עניין כאוב. מסופר על מקרה בקיבוץ גדול, שם נתנו לעולים סנדלים לעבודה. כאשר ביקשו נעליים נאמר להם: "לא תהיו כאן מספיק זמן כדי להרוויח זוג נעליים."⁵⁸

והיו גורמים נוספים. לאמריקנים היתה חשוכה הפרטיות, והם לא היו מוכנים להשלים עם התערבות הכלל בענייניהם האישיים. כמוכן שהכבידו גם התנאים הפיסיים הקשים של הימים ההם: החום, הזבובים והבדידות של כפר נידח לא התאימו לחזון הנשגב.⁵⁹ לכל אלה יש להוסיף את הלחץ המתמיד שהפעילו בני המשפחה באמריקה "לחדול מהשגועון ולחזור הביתה", כאשר לעתים כרטיס הנסיעה מצורף למכתב. על כן התייאשו רבים ועזבו, כאשר הכינוי הלעגני "בלופרים אמריקנים" מלווה אותם. אך היו גם כאלה שהתגברו ונקלטו. ביניהם

57. גלב, עליה, עמ' 4. Saadia Gelb, "Poale Zion and Habonim Settlements" in *Pioneers from America*, pp. 66–67.

58. D. in "Kfar Blum, first American Habonim Settlement", in *Pioneers from America*, p. 70; publ. originally in *Halutz and Youth* (1952).

59. Saadia Gelb, "Poale Zion and Habonim Settlements", loc.cit., אשכול, איש השורה, עמ' 38.

היה צבי ברנר, איש אפיקים, שבזכרונותיו מתאר את השיטה שבעזרתה הצליח להחזיק מעמד:

הצעתי לחברים [האמריקנים באפיקים] שנקבע לעצמנו שנתיים של נסיון, לפני שכל אחד מאיתנו יחליט סופית מה דרכו. במשך השנתיים האלה לא נדבר על אכזבה ועל עזיבה, וננסה לחיות כאילו אנחנו עדיין בהכשרה. למעשה, אלה תהיינה שנתיים של הכשרה מעשית לחיי קיבוץ. הייתי בטוח שהקשיים שאנו חשים הם רק חבלי לידה זמניים, שעליהם נוכל להתגבר במשך הזמן. ואכן, אלה שעשו כעצתי אומנם נשארו בקיבוץ.⁶⁰

ב־1937 העריך בני אילן שמספר החלוצים האמריקנים בהתיישבות הוא יותר מ־150. הם היו מפוזרים בכל חלקי הארץ, מכפר־גלעדי ועד סדום, שותפים מלאים לכל אתגרי התקופה: כיבוש העבודה במושבות, בהתיישבות החדשה ובהגנה.⁶¹ הם שימשו הוכחה חיה שגם נוער אמריקני יכול לתרום את חלקו למפעל החלוצי.

כאן ראוי להזכיר את מעט המאמצים שנעשו כדי להקל על קליטת העולים. במרכזם עמדה ההסתדרות הכללית ובמיוחד ישראל מרמינסקי (מירום), ראש מחלקת חו"ל, שטיפל גם בענייני החלוץ. כאשר הוא נעדר מהארץ פעל במקומו אליהו דובקין, וההתכתבות בין השניים היא על כן מקור חשוב למידע שלנו על העלייה מאמריקה. הם היו שותפים פעילים בפגישות שקיימו העולים: כזכור, נכח מרמינסקי בכינוס שהתקיים במאָרס 1931 בגניגֶר, שם עבדה אז קבוצת דטרױט. הכנס נוהל על־ידי מרדכי סגל מכפר־גלעדי, שממנו התרשם מרמינסקי עד מאוד, וראה בו מועמד לשליחות.⁶² מרמינסקי המשיך לשמור על קשר עם הקבוצה מדטרױט. הוא היה מעוניין להקים ועדה שתטפל בקשרים עם התנועה באמריקה, ועודד את סגל לפרסם חוברת על הכינוס בגניגֶר.⁶³ בינואר 1932 יזם מרמינסקי פגישה של נציגי החלוצים האמריקנים בארץ, שבה השתתפו חברים מקבוצת דטרױט, מקיבוץ א' של השומר הצעיר (או עדיין במשמר־העמק), מקבוצת שילר ומספר בודדים ובודדות. כזכור הועלה בפגישה זו הרעיון של מקום ריכוז אמריקני משותף של קבוצת דטרױט וקיבוץ א'.⁶⁴

ב־1932, כאשר מרמינסקי נסע לארצות־הברית, עבר כאמור הטיפול בעולים לידי של אליהו דובקין. דובקין דאג במיוחד לאלה שעזבו את הקיבוצים. וכך הוא מתאר את מצבם:

60. אשכול, איש השורה, עמ' 39.

61. אפלכאום, החלוץ, עמ' 17.

62. מכתב י' מרמינסקי, הוועה"פ, אל י' ברץ, ארצות־הברית, 26.3.31, עמ' 2, אה"ע 3336/208IV.

63. מכתב י' מרמינסקי, הוועה"פ, אל י' ברץ, ארצות־הברית, נובמבר 1931, אה"ע 3336/208IV.

64. מכתב י' מרמינסקי אל שמעון קושניר, 27.1.32, אה"ע 3337/208IV.

[...] רבים מהם מתהלכים פה מלאי תרעומות וגם תביעות מופרות ביחוד אלה שאינם רוצים או אינם יכולים להסתדר בכפר. ישנו מספר הגון של אמריקאים המסתובבים בתל־אביב בלי שיגלו כל כשרון של הסתגלות לתנאי הארץ. [...]

יש אומרים שישנה כבר תנועה בין חלק מהאמריקאים בתל־אביב, שבאו בקיץ זה "לחזור הביתה!"⁶⁵

דובקין המשיך לקיים קשרים עם העולים, אם כי נראה שלא תמיד היה קשוב לטענותיהם. עם זאת הסכים ש"העולה האמריקאי דורש יותר טיפול אשר אין באפשרותנו לתת אותו בכוחות האפרט הקיים. אין זאת לדעתי שאלה משרדית אלא בעיקר שאלה ציבורית." ב־1933 הוא נתן ידו להקמת מועדון ע"ש נחמן סירקין, שבו היו לפי דבריו כ־60 חברים שעוסקים בפעילות תרבותית ומבקשים להפנות את חברי המפלגה העולים מאמריקה אליהם. ב־1934 הוא מספר שבתל־אביב התארגן חוג לקבלת עולי אמריקה "ההולכים לעבודה" ובו כ־20 חברים וחברות.⁶⁶ גם בירושלים התקיים ליד מועצת הפועלים חוג של עולים מארצות דוברות אנגלית.⁶⁷ לפי מיפקד ההסתדרות ב־1937 היו בה 901 חברים ממוצא צפון־אמריקני (ארצות־הברית וקנדה).⁶⁸

באוגוסט 1934 התקיים, כזכור, כנס נוסף של חלוצים מאמריקה, הפעם בדגניה ב'. השתתפו בו לסייה גלילי, שזה עתה חזר משליחותו, א' דובקין וגולדה מאירסון, שגם היא פעלה רבות למען קליטת העולים. לפי ידיעה קצרה בפרסום של "החלוץ" באמריקה, עסק הכנס ב"ענייני החלוץ באמריקה והעליה

65. מכתב א' דובקין, הוועה"פ, אל י' מרמינסקי, ניר־יורק, 28.10.32 אה"ע 208IV/338.
66. מכתב א' דובקין, הוועה"פ, אל י' מרמינסקי, ניר־יורק, 31.1.33, אה"ע 208IV/407א:
- מכתב א' דובקין, הוועה"פ, אל אל' גלילי, ניר־יורק, 16.1.34, אה"ע 208IV/407ב.
67. אהרן הורביץ, "הנוער היהודי באמריקה וארץ־ישראל" (ראה הערה 17 לעיל).
68. "המפקד הכללי של העובדים העבריים בארץ־ישראל", (י"ט באדר תרצ"ז, 2 במאוס 1937), פנקס ההסתדרות הכללית של העובדים בארץ־ישראל, תוספת לדבר, א' בשבט תרצ"ח, ינואר 1938, טבלאות 18 ו־19. לפי טבלאות אלה היה מספר חברי ההסתדרות מארצות־הברית 798 (מהם 234 ילידי אמריקה) ומספר יוצאי קנדה 103. פרטי טבלה 19, "חלוקת העובדים לפי ארצות עקירתם ושנות עלייתם", מבליטים יפה את הגידול המשמעותי במספר העולים בשנים 1932–1937. בולטת גם העדיפות העצומה של גברים לעומת נשים, ואולי יש גם כאן מקור לבעיות הסתגלות.

ס"ה	ס"ה		לא ענו		1937–1932		1931–1927		1926–1919		1918–1905		עד 1904		הארצות
	נ	ג	נ	ג	נ	ג	נ	ג	נ	ג	נ	ג	נ*	ג	
798	252	546	4	7	170	333	33	41	35	66	9	96	1	3	ארה"ב
103	48	55	–	–	35	36	9	5	4	12	–	2	–	–	קנדה

* ג = גברים, נ = נשים

האמריקנית בארץ", אך נראה שבמרכז הדיונים היה המצב העגום של הקבוצה בדגניה ב'.⁶⁹

פגישה נוספת של יוצאי "החלוץ" באמריקה התקיימה בכנרת ב-4 במאי 1935. השתתפו בה 45 איש מחצר כנרת (ז"א אפיקים), דגניה ב', כפר-גלעד, מג'דל (רמת-יחנן), גשר (אשדות-יעקב) וכפר-יחזקאל. לפי לסייה גלילי התנהל הכנס בחסותה של גולדה מאירסון.⁷⁰ הכנס הביע את דעתו שהקיבוץ הוא המסגרת המוצלחת ביותר לקליטת עולים מאמריקה. את הרעיון של קיבוץ אמריקני הוא דחה כבלתי רצוי "לעת עתה". הדגשה מיוחדת ניתנה לחשיבות ההכשרה הגופנית, החברתית והתרבותית, כאשר הצורך בלימוד עברית הודגש במיוחד. עם זאת התייחס הכנס בשלילה להכשרה תעשייתית ולהתמחות מקצועית וטכנולוגית, מפני ש"הבעיה הרצינית ביותר בארץ-ישראל אינה מחסור בבעלי מקצוע אלא [...] המחסור בחלוצים המוכנים לשמור על הקיים ולכבוש עמדות חדשות בחקלאות ובעבודה". נבחרה גם ועדה לשם שמירת הקשר עם "החלוץ" באמריקה.⁷¹

דאגת הכנס לחיזוק המפעל החלוצי מובנת, אך נראה שבשלילת ההכשרה המקצועית של העולים נעוצה אחת הסיבות העיקריות לכך, שרוב עוזבי הקיבוצים לא הצליחו למצוא עבודה, וזאת דווקא בתקופה של פעילות כלכלית מוגברת שהבטיחה מגוון רחב של אפשרויות תעסוקה: בנטיעות, בבניה ובמפעלי תעשייה. תנאי הקליטה התעסוקתית היו על כן טובים יחסית, גם לבעלי מקצוע: בנאים, מכונאים וכדו', וגם לאנשי ארגון, תכנון ומחקר שימושי. היו אלה ימי העלייה החמישית, שהביאה איתה גם הון להרחבת המשק ולמערכת הבנקאית. האוכלוסיה ההולכת וגדלה במהירות היתה זקוקה לשירותים ציבוריים, כגון שירותי בריאות, חינוך ושירותים סוציאליים.⁷² אבל העולים

69. "Kinus of American Chalutzim in Degania Beth". *Hechalutz*, Vol. II, No. 4 (October 1934), p. 48.

70. זכרונות אלעזר (לסייה) גלילי, כתבי-יד שנמסר לידי המחבר. ברישום מיום 14.6.86 כותב אל' ג' שהכנס התקיים בקיץ 1935 "בחסותה של גולדה מאירסון שבאה במיוחד לראות את מצב הדברים שהיה פרי שיחה מוקדמת שנערכה עם אירמה לינדהיים [...]"

71. Resolutions of the First Pegisha of the American Hechalutz held on May 4, 1935 at Kibbutz Kinereth, *Kuntress*, Vol. II, No. 3 (November 1935), pp. 5-9, 22.

72. הצורך בחלוצים מחד גיסא ובבעלי מקצוע מאידך גיסא מוצא ביטוי בשני מכתבים של א' דובקין אל י' מרמינסקי. ב-23.8.32 הוא כותב, שעם שיפור תנאי התעסוקה בנטיעות, בבניה ובתעשייה מתכוונים לבקש 6,500 סרטיפיקטים, בתקווה שיאשרו 6000. ובהמשך הוא מוטר: "[...] בימים האחרונים באות דרישות מנקודות שונות לעולים. מען שלאגט זיך פאר א חלוץ (הולכים מכות כדי לקבל חלוץ)", אה"ע 3338/208IV. לעומת זאת הוא כותב ב-31.1.33 על הצורך דחוף ב"בעלי מקצוע טובים במקצועות הבניין וגם סנדלרים ומכונאים היו יכולים להסתדר טוב." אה"ע 407/208IVא.

האמריקנים, שהוכשרו בקושי לעבודות פשוטות, לא יכלו להיקלט בכל הפעילות הזאת, ועל כן רובם ירדו מן הארץ. יש לציין שלא מעטים למדו מהנסיון. בשובם לאמריקה הם רכשו לעצמם מקצוע, עלו שנית והפעם נקלטו בהצלחה. בינתיים העלה הכשלון של החלוצים האמריקנים ויכוח ציבורי גם בארץ וגם באמריקה. היו שטענו שאין הצדקה לבזבז סרטיפיקטים, שיכלו להעלות חלוץ מפולין או מגרמניה, על עולים שסיכויי הקליטה שלהם מפוקפקים. כמו כן טענו שמאמריקה יש להעלות בעלי מקצוע ולא פועלים בלתי מיומנים.⁷³ ויכוח זה על יעודה של העליה האמריקנית יתנהל עוד שנים רבות, וקצרה היריעה מכדי להתייחס אליו כאן, ורק יצוין שראשיתו עוד בשנות ה־30. נעיר עוד, שהירידה של חלוצים אמריקנים רבים אינה תופעה יוצאת דופן – גם אחוז ניכר של חלוצים מארצות אחרות עזבו את הארץ וחזרו "הביתה" כל זמן שהדבר היה אפשרי.⁷⁴ מפעל התיישבותי אמריקני מוצלח היתה התנחלותם של שני מושבי "חירות". הם נוסדו על־ידי חברי "פועלי ציון", שחתמו על חוזה עם חברת "יכין", שרכשה עבורם אדמות ונטעה פרדסים, כך שעם עלייתם היה למתיישבים מקור פרנסה. קבוצה קטנה של חברי "חירות א'" עלתה והתיישבה על־ידי כפר סבא, ונבלעה במשך הזמן בתוך מושב צופית שעלה על הקרקע ב־1933. עלייתם והתיישבותם של אנשי חירות ב' הופסקה עם פרוץ מלחמת העולם השנייה והושלמה לאחר סיומה. כיום בית חירות הוא מושב שיתופי מצליח.⁷⁵ היו גם מספר חלוצים דתיים שלא נקלטו בקיבוצים חילוניים והצטרפו

על התמורות במפת התעסוקה של היישוב בשנות ה־30 ראה ד' הורוביץ, משה ליסק, מיישוב למדינה, יהודי ארץ־ישראל בתקופת המנדט הבריטי כקהילה פוליטית, ירושלים/תל־אביב תשל"ח, עמ' 38–39; בצלאל עמיקם "התרחבות הישוב היהודי ותשתיתו הכלכלית", בנימין אליאב (עורך), הישוב בימי הבית הלאומי, ירושלים 1976; עמ' 342–343; ש' איזנשטט, שינוי והמשכיות בחברה הישראלית, ירושלים 1974, עמ' 6. כדוגמה ראה, "American Chutzim and the Needs of Palestine", A. Revoutsky, *Hechalutz*, Vol. II, No. 3 (June 1934), pp. 11–14.

74. חומר להשוואה יכולים לשמש נתונים על קליטת החלוצים מגרמניה בשנות ה־20. מתוך סה"כ 977 חברי "החלוץ" שעלו בין השנים 1919–1930 חזרו לגרמניה 425. אחוזי הירידה בשנים 1923–1926 מסתכמים כדלקמן: 1923: כ־40%, 1924: כ־65%, 1925: כ־50%, 1926: כ־35%.

Dr. S. Kanowitz, ZVfD, Berlin, 2.4.30, Betr. Materialien für den Landesvorstand. In: Jehuda Reinharz, Hrsg. *Dokumente zur Geschichte des deutschen Zionismus 1882–1933*, Tübingen, 1981, pp. 472–474.

75. "ארבעטער קאלאניזאציה דרך 'חירות'" (התיישבות פועלים דרך 'חירות'), פארן פאלק, קטע ללא תאריך, עמ' 29, אה"ע 336/208IV; מוריס, 97–109; מרדכי גולדגוט (בן פזי), "כיצד נוסד מושב צופית", ספר צופית, הוצאת מושב צופית, 1965, עמ' 28–29; "מתוך הפרוטוקולים", שם, עמ' 42, 47. המאמר של גולדגוט נמצא גם אצל יוסף רובין (עורך), מושבי עובדים, אנתולוגיה, כרך א, הוצאת תנועת מושבי העובדים בישראל, 1969, עמ' 369–372. על קבוצת חירות א': עמ' 371.

לקבוצת רודגס (לאחר מכן טירת-צבי). אחד מהם שלח מכתב לחבריו באמריקה, ובו עצות מועילות לגבי הדרך לעלות (לא דרך היבשה אלא ישירות לחיפה), דרכי התארגנות וניהול קופה משותפת. הוא יעץ לחברים לא לקבל חיסונים אצל רופא פרטי אלא במחלקת בריאות עירונית, כדי להשיג תעודה רשמית עם כל פרטי החיסון, שתוכר על-ידי הרשויות בארץ. ברשימת פרטי הציווד שהכין שמור מקום מיוחד לנייר טואלט: "תביא כריכה (Bale), כמה כריכות אם אתה יכול."⁷⁶ נראה שגם היעדר מצרך זה הפריע לקליטת יוצאי אמריקה.

בסיכומו של דבר משתלב סיפורם של חלוצי אמריקה, על כשלונותיהם והצלחותיהם, בתולדות יתר העליות מארצות הרווחה, עליות קטנות ממדים אך חיוניות בתרומתן האיכותית. רוב רובם של העולים באו לא מתוך מצוקה חומרית, אלא מתוך צרכים נפשיים ורוחניים, ואף מתוך להט אידיאליסטי תמים. לעתים קרובות לא מוצה הפוטנציאל הגלום בחלוצים אלה, עקב הדרכה לקויה, הכשרה בלתי מספיקה וחוסר טיפול נאות, אם בגלל חוסר יכולת ואם בגלל חוסר עניין של המוסדות המופקדים על קליטתם. תושבי הארץ הוותיקים לא גילו תמיד את היחס הנכון לעולים אלה. וכפי שאירע גם לגלי עליה אחרים, היתה הצלחת קליטתם תלויה לא מעט במאמצי העולים עצמם. אכן שנות ה-30 היו תקופה של חיפושי דרך לחלוצי אמריקה, שבסופו של דבר הובילו גם לפתרון.

פתרון זה נמצא ביצירת ריכוז אמריקני ומיווגו עם גוף גדול אחר לשם התיישבות משותפת, כפי שתואר לעיל. לא היה זה רעיון בלתי ידוע: דוד בן-גוריון העלה אותו עוד בשנת 1931, כאשר כתב: "צריכים לדאוג שקבוצת החברים מדטרויט יסתדרו בעבודה יחד ויהוו התחלה של קיבוץ אמריקאי."⁷⁷ הלל גלעדי, לסייה גלילי וישראל מרמינסקי שללו אומנם קיבוץ על טהרת יוצאי אמריקה, אבל בהחלט תמכו ברעיון של ריכוז מירב העולים במקום אחד. הבעיה היתה להפוך את הרעיון למציאות. חברי השומר הצעיר היו הראשונים שהצליחו לעשות זאת, כשיסדו שני קיבוצים: עין-השופט וכפר-מנחם. אצל חברי "נוער פועלי ציון" ותנועת "הבונים" (נוסדה ב-1935) התמורה באה ב-1940, כאשר מספר קבוצות ויחידים, שהיו עד אז מפורזים במקומות שונים, התאחדו לקבוצה אחת והצטרפו אל הקיבוץ האנגלו-כאלטי בבנימינה. בשנת 1943 הם יסדו את כפר-בלום.⁷⁸ מאז נתקבלה השיטה של הקמת גרעיני התיישבות שהתארגנו עוד בחוץ לארץ. כך התחילה תקופה חדשה ומוצלחת יותר בתולדות העליה החלוצית מאמריקה, במידה רבה לאור נסיונם המר של חלוצי שנות ה-30.

⁷⁶ "Word from Home", *Reflections*, Vol. II No. 1 (March 1935), pp. 6-7.

⁷⁷ יומן דוד בן-גוריון (כתבי-יד מקורי), רישום בזמן ביקורו בארצות-הברית וקנדה בחורף 1931-1930, אה"ע 336/208IV.

⁷⁸ Hanna Naidel, "Hashomer Hatzair", in *Pioneers from America*, pp. 56-58; D. "Kfar Blum" *Ibid.*, pp. 70-74; Anon. "The first Day". in *Arise and Build*, pp. 200-203; Engée Callor, "Habonim's First Kibbutz", *Ibid.*, pp. 203-207.